

III. CIVILINĖ TEISĖ IR PROCESAS

NUOSAVYBĖS TEISĖ Į AKCIJAS IR JOS PERLEIDIMAS: LIETUVOS ĮSTATYMŲ LEIDYBOS VYSTYMASIS IR TENDENCIJOS

Tomas Rymeikis

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 212 42 67
Elektroninis paštas t.rymeikis@regija.lt

*Pateikta 2004 m. balandžio 23 d.
Parengta spausdinti 2004 m. rugsėjo 2 d.*

Pagrindinės sąvokos: akcijų perleidimas, nuosavybės teisė, akcijos.

Santrauka

Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje atsirado ir plėtojami naujo pobūdžio ekonominiai santykiai, su kuriais atsirado ir naujas nuosavybės teisės objektas – akcijos. Kad būtų tinkamai sureguliuota ir užtikrinta akcijų apyvarta, iki šiol yra kuriami ir koreguojami Lietuvos Respublikos teisės aktai, tačiau išsprendus vienas problemas, atsiranda kity. Tokia situacija leidžia spręsti apie šio vertybinio popieriaus, kaip civilinių-teisinių santykių objekto, teisinės reglamentacijos sudėtingumą, dažnai ir dvilypumą. Viena iš pagrindinių akcijų apyvartą sunkinančių priežasčių yra Lietuvos teisės aktų, reguliuojančių nuosavybės teisę į akcijas, neapibrėžtumas bei dažna jų kaita. Ypač tai susiję su nuosavybės teisės perleidimu. Šiame straipsnyje ir yra nagrinėjama nuosavybės teisės į akcijas perleidimo ir teisėto akcijų savininko problema.

Įvadas

Šiame straipsnyje nuosavybės teisė į akcijas nagrinėjama daugiausia per nacionalinio teisinio reguliavimo prizmę. Siekiama ir parodyti įstatymų leidėjo klaidas bei dviprasmybes, atsirandančias kuriant bei modifikuojant nuosavybės teisę į akcijas reguliuojančius teisės aktus, ir apžvelgti konkrečias praktines problemas, kurios atsiranda kaip teisės aktų netobulumo pasekmė. Nuosavybės teisės į akcijas perleidimo specifiką nagrinėjančios mokslinės literatūros yra labai mažai, todėl rašant straipsnį, buvo daugiau analizuojama užsienio literatūra ir Lietuvos teisės literatūra, kurioje nuosavybės teisės perleidimo problematika ir su tuo susiję klausimai nagrinėjami bendrąja prasme. Taikant sisteminį bei istorinį teisės aiškinimo metodą, straipsnyje yra analizuojamas nuosavybės teisės į akcijas perleidimo mo-

mentas ir bandoma atsakyti į klausimą, ar sutartimi perleista nuosavybės teisė į akcijas jau užtikrina galimybę pasinaudoti visomis akcijų suteikiamomis teisėmis. Kartu siekiama patvirtinti keliamą hipotezę, kad sutartimi perleista nuosavybės teisė suponuoja nuosavybės teisės perleidimą tik tarp sandorio šalių, bet ji negali būti panaudota prieš trečiuosius asmenis. Apžvelgiant nuosavybės teisės į akcijas perleidimo praktinius aspektus, bandoma pastebėti ir atskleisti galimą riziką, išskylančią įsigyjant akcijų, bei pateikti pasiūlymų, kaip tokią riziką eliminuoti. Nagrinėjant galiojančius teisės aktus, siekiama išsiaiškinti, ar tinkamai nuosavybės teisės perleidimo momentas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos teisės aktuose, bei atitinkamais atvejais bandoma pateikti siūlymų dėl reikiamų teisės aktų pakeitimų.

I. Bendra nuosavybės teisės į akcijas apžvalga

Pirmieji bandymai aiškinti nuosavybės teisės turinį siekia Senovės Romos Imperijos laikus. Tiesa, Senovės Romos Imperijos teisė nuosavybės teisę labiau siejo su pasisavinimų materialių gėrybių, kurios betarpiškai galėjo tenkinti žmogaus poreikius. Vystantis civiliniams santykiams, atsirasdavo vis naujų nuosavybės objektų, kurie savo esme būdavo sudėtingesni nei daiktai siaurąja šio žodžio prasme. Apie XVI a. susiklostę ekonominiai santykiai, kurie sąlygojo akcinių bendrovių atsiradimą, sukūrė dar vieną nuosavybės objektą – akcijas. Akivaizdu, kad ir šiems naujiems visuomeniniams santykiams turėjo būti suteikta nauja teisinio santykio forma.

Nuosavybės teisės į akcijas nagrinėjimas nėra visapusiškai įmanomas, atskyrus ją nuo akcijos ekonominio turinio, kuris, vystantis ekonominiams santykiams, galima teigti, susiformavo pirmiau. Kita vertus, tokio sudėtingo nuosavybės objekto, kaip akcijos, savarakiška teisės normomis nsureguliuota apyvarta yra sunkiai įsivaizduojama, todėl tikslinga yra kalbėti apie akcijų ekonominio turinio bei teisinio reguliavimo atsiradimo vienalaikiškumą. Taigi galima padaryti išvadą, kurios laikosi dauguma teisės teoretikų: pačią nuosavybę reikia nagrinėti kaip ekonominį-teisinį reiškinį, kurio teisinė forma neatsiejamai susiliejusi su ekonominiu turiniu [1, p. 25].

Nuosavybės teisę galima būtų apibūdinti, remiantis subjektyviaja arba objektyviaja prasme. Subjektyviaja prasme nuosavybės teisė į akcijas yra tiesiogiai siejama su subjektu – konkrečių akcijų savininku ir jo, kaip akcijų savininko, valia pagal teisės aktų reikalavimus valdyti, naudotis ar disponuoti tomis akcijomis. Objektyviaja prasme nuosavybės teisę į akcijas galima būtų apibūdinti kaip visumą teisės normų, reguliuojančių akcijų valdymo, naudojimo ir disponavimo santykius. Galima pastebėti, kad konkretaus akcijų nuosavybės teisės subjekto teises užtikrina ir garantuoja nuosavybės teisė į akcijas objektyviaja prasme. Savo ruožtu objektyvioji nuosavybės teisė į akcijas tiesiogiai nepriklauso nuo konkretaus subjekto valios. Toliau ir bus nagrinėjama, su kokiomis problemomis susiduriama arba kokios problemos išvelgiamos subjektyviosios nuosavybės teisės į akcijas įgyvendinimo metu, nuosavybės teisę perleidžiant ar įsigyjant.

Santykius dėl nuosavybės teisių į akcijas Lietuvoje reguliuoja Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [2] (toliau – Civilinis kodeksas), Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas [3] (toliau – AB įstatymas), Lietuvos Respublikos vertybinių popierių rinkos įstatymas [4] (toliau – VP įstatymas) ir kiti teisės aktai. Vertėtų paminėti, kad Civilinio kodekso 4.49 straipsnio 1 dalyje įteisinta galimybė kitiems įstatymams nustatyti nuosavybės teisės perėjimo momentą, ir remiantis minėto straipsnio nuostatomis, nuosavybės teisės į akcijas sureguliuavimo klausimas yra įtvirtinamas kituose įstatymuose: jei kalbama apie akcijas – AB įstatyme ir VP įstatyme.

II. Nuosavybės teisės į akcijas perdavimo reguliavimas Lietuvos teisės aktuose

AB įstatymo, kuris galiojo iki 2001 m. liepos 1 d. (toliau – Senasis AB įstatymas), 34 straipsnio 3 dalis nustatė: „*Nematerialios vardinės akcijos savininkas yra fizinis asmuo ar juridinis asmuo, kurio vardu atidaryta vertybinių popierių sąskaita.*“ Analogiška nuostata yra įteisinta dabar galiojančio AB įstatymo redakcijos 40 straipsnio 9 dalyje. Kalbant apie uždarytųjų akcinių bendrovių (toliau – UAB) nematerialias akcijas, būtina nurodyti, kad kai kuriose šio tipo bendrovėse tokių vertybinių popierių apskaitos ir kartu vertybinių popierių sąskaitų iš viso nėra, nes Senajame AB įstatyme nebuvo įsakmaus reikalavimo tvarkyti tokių akcijų apskaitą. Tokiais atvejais akcijų savininkas yra nustatomas pagal akcijų pasirašymo dokumentus arba pagal vėlesnius akcijų perleidimo sandorius. Tik neseniai Lietuvos Respublikos ūkio ministro įsakymu (toliau – Įsakymas) buvo patvirtinta UAB akcijų apskaitos tvarka [5]. Priežastys, dėl kurių teisės aktai ilgai nereguliuoja UAB akcijų apskaitos, mano nuomone, yra tokios: tokių akcijų apyvarta nėra tokia intensyvi kaip akcinių bendrovių (toliau – AB) akcijų, be to, UAB akcijų perleidimo sandoriuose visada yra žinoma kita sandorio šalis, o tai ne visada būdinga AB akcijų perleidimo sandoriams. Jau pats UAB pavadinimas leidžia suvokti jos esminį skirtumą nuo AB – UAB akcijų apyvarta uždara, todėl neretai UAB akcijų savininkai per visą bendrovės veiklos laikotarpį nesikeičia, išlieka tie, kurie yra nurodyti pirminiuose akcijų nuosavybės subjektus įvardijančiuose dokumentuose. Jei nesikeičia akcijų savininkai, nėra ir akcijų nuosavybės teisės perleidimo problemų. Kaip jau buvo minėta, kai kuriose UAB iki šiol nebuvo vykdoma ir tvarkoma akcininkų apskaita, o remiantis Įsakymu, įvesta UAB akcijų apskaitos tvarka nors ir bando sureguliuoti UAB akcijų apskaitą bei cirkuliaciją, tačiau neužtikrina griežtos atsakomybės už tokios apskaitos nebuvimą bei delsimą įregistruoti akcijų perdavimą. Tokiu atveju asmuo X, ketinantis įsigyti iš UAB akcijas pasirašiusio asmens Y kad ir vieną akciją, privalo būti labai atsargus, nes gali paaiškėti, kad ta akcija diena anksčiau sutartimi jau buvo perleista trečiajam asmeniui Z ir taip šis trečiasis asmuo, o ne asmuo X, tapo teisėtu akcijos savininku. Asmeniui X beliktų kreiptis į teismą. Akivaizdu, kad jei nėra akcijų apskaitos, nėra ir kitų būdų patikrinti, ar pardavėjas dar turi nuosavybės teisę į akciją jos pardavimo momentu. Taigi paaiškėja pagrindinis motyvas, dėl ko yra reikalingas akcininkų ir jiems priklausančių akcijų registravimas vertybinių popierių sąskaitose: būtina užfiksuoti naujo akcijų savininko nuosavybės teisės į akcijas faktą.

Kalbant apie materialias akcijas, kurias gali turėti tik UAB, visų pirma reikia paminėti, kad nuosavybės teisės į jas perleidimas yra daug aiškiau reguliuojamas nei nematerialiųjų akcijų nuosavybės teisės perleidimas. Remiantis lingvistiniu Senojo AB įstatymo 34 straipsnio 1 dalies aiškinimu, galima teigti, kad jei norėjai turėti visas akcininko teises, reikėjo turėti ne tik pačią materialią akciją su atitinkamu įrašu joje apie jos perleidimą, bet ir reikėjo būti įrašytam į akcininkų registracijos knygą, t. y. buvo nustatytas kumuliatyvinis nuosavybės teisės į akcijas įgijimo reikalavimas – reikėjo perleisti nuosavybės teisę ir tokį perleidimą užregistruoti. Taigi, kalbant apie materialias akcijas, Senąjį AB įstatymą reikėjo laikyti specialiu teisės aktu, remiantis iki 2001 m. liepos 1 d. galiojusio Civilinio kodekso 149 straipsnio 1 dalimi. Tai reiškia, kad neužteko tik perduoti materialią akciją, kad įgytumei į ją nuosavybės teisę, reikėjo dar ir antro juridinio fakto – įrašymo į akcininkų registracijos knygą. Šiandien AB įstatymo redakcijos 40 straipsnio 10 dalies nuostata nuosavybės teisės į materialias akcijas atsiradimą sieja jau tik su vienu juridiniu faktu – įrašu akcijoje, o registravimas akcininkų registracijos knygoje tampa neprivaloma formalia procedūra. Taigi nebeliko konkurencijos su galiojančio Civilinio kodekso 4.49 straipsnio nuostatomis, nes nuosavybės teisė perduodama perleidžiant materialią akciją ir įrašant joje atitinkamą įrašą, t. y. nuosavybės teisė įgyjama nuo turto perdavimo momento. Taip įstatymų leidėjas iš esmės pakeitė materialiųjų akcijų nuosavybės teisės perleidimo struktūrą, kuri sieja nuosavybės teisės į akcijas visišką įgijimą tik su akcijos perdavimu ją įgijusiam asmeniui ir įrašymu apie tai pačioje akcijoje (specialus įrašas – indosamentas). Toks nuosavybės teisės į materialias akcijas perleidimo

būdas užkerta kelią galimybei perleisti tas pačias akcijas kelis kartus, tačiau išlieka problemos, susijusios su akcijų apyvarta, pavyzdžiui: kaip skirti akcijoms areštą, kaip išspręsti klausimus, susijusius su tokių akcijų savininkų apmokestinimu, siųsti pranešimus akcininkams. Dėl šios priežasties būtų racionaliau, jei iki 2001 m. liepos 1 d. galiojusi materialiujų akcijų apskaita būtų vienintelė UAB materialiujų akcijų apskaitos forma, kurios esmė yra ta, kad nuosavybės teisė į akcijas įgyjama po akcijos perdavimo, indosamento materialioje akcijoje įrašymo ir įrašymo į acininkų registrą. Materialios akcijos fizinis perleidimas sąlygotų nuosavybės teisės perdavimą tarp sandorio šalių, o įregistravimas acininkų registre leistų įgytą nuosavybės teisę panaudoti prieš trečiuosius asmenis. Toliau galima būtų diskutuoti ir apie UAB akcijų formos unifikavimą, t. y. nustatymą materialios akcijų formos, kaip vienintelės įstatymų leidžiamos UAB akcijų formos. Asmuo, įsigydamas tokią materialią akciją, gauna ją materialiu pavidalu ir visų pirma dingsta rizika, kad akcija atgaline data netrukus bus dar kartą perleista trečiajam asmeniui. Nustačius materialių akcijų privalomą registravimą, kuris leistų nuosavybės teisę panaudoti prieš trečiuosius asmenis, įgyjantis akcijų asmuo būtų suinteresuotas užregistruoti nuosavybės įgijimą acininkų registre, nes kitaip jis neįgytų nuosavybės teisės, garantuotos tretiesiems asmenims, kartu ir bendrovei, ir negalėtų pasinaudoti visomis akcijų suteikiamomis teisėmis. Dabar UAB materialiujų akcijų įgyjantis asmuo nėra verčiamas užregistruoti nuosavybės teisės, o tai, kaip jau minėta, gali trukdyti ir akcijų areštui, ir kitoms operacijoms, atliekamoms su akcijomis. Kita vertus, ir šis pasiūlymas turi trūkumų, nes visų pirma reikia galutinai reglamentuoti tokių vertybinių popierių spausdinimo reikalavimus. Be to, daugkartinis akcijų perleidimas irgi sukeltų techninio pobūdžio problemų dėl nuosavybės teisės perleidimo įrašų – indosamentų akcijoje įrašymo. Vis dėlto, nepaisant minimų nepatogumų, turėtų būti pasirinktas šis būdas.

Norint įgyti nuosavybės teisę į nematerialias akcijas, reikia nuosavybės teisės perleidimą užregistruoti. Kokia yra minimų dviejų juridinių faktų – nuosavybės teisės perleidimo bei nuosavybės teisės perleidimo užregistravimo – teisinė reikšmė ir tarpusavio ryšys? Ar nematerialiujų akcijų nuosavybės teisės perleidimo momentas yra kur nors įteisintas?

VP įstatymo, kuris galiojo iki 2001 m. lapkričio 1 d., 28 straipsnio 1 dalyje buvo teigiama: *„Įrašas vertybinių popierių sąskaitoje yra tiesioginis nuosavybės teisės į jame nurodytus vertybinius popierius įrodymas.“* Senojo AB įstatymo 32 straipsnio 6 dalis irgi panašiai nustatė: *„Įrašai vertybinių popierių sąskaitose yra nematerialiujų akcijų nuosavybės teisės įrodymas.“* Minėtą indosamentą įrašo vertybinių popierių sąskaitas tvarkantys asmenys po to, kai yra sudaromas akcijų perleidimo sandoris. Taigi lyg ir pakankamai aišku, kad tas asmuo, kuris nurodytas vertybinių popierių sąskaitoje, ir yra tikrasis akcijų savininkas, nes tai nustatė Senasis AB įstatymas. Kita vertus, kalbant apie nuosavybės teisę į akcijas, galima būtų teigti, kad įrašas sąskaitoje yra akcijų nuosavybės teisės priklausymo prezumpcija tam asmeniui, kuris toje sąskaitoje nurodytas, jeigu daugiau nėra jokių kitų įrodymų apie nuosavybės teisės priklausymą kitam, nei nurodyta vertybinių popierių sąskaitoje, asmeniui. Jeigu jau įrašas vertybinių popierių sąskaitoje ilgą laiką buvo laikomas nuosavybės teisės įrodymu, vadinasi, įstatymų leidėjas neatmetė ir kitų nuosavybės teisės į akcijas įrodinėjimo priemonių, nes niekur nebuvo įteisinta, kad įrašas yra vienintelis nuosavybės teisės įrodymas. Vadinasi, nors ir nebūtų įrašo vertybinių popierių sąskaitoje, galima būtų įrodinėti nuosavybės teisės į akcijas priklausymą vienam ar kitam asmeniui. Taigi galima būtų daryti išvadą, kad asmuo, nors ir neįrašytas vertybinių popierių sąskaitoje, tam tikrais atvejais galėtų kitomis įrodinėjimo priemonėmis įrodyti, jog jis yra akcijų savininkas. Žinoma, tai paneigtų įprastą nuosavybės teisės į akcijas perleidimo schemą: nuosavybės teisė į akcijas atitenka asmeniui, kai duomenys apie akcijų įsigijimą įrašomi į vertybinių popierių sąskaitą, kaip tai nustatyta AB įstatymo 40 straipsnio 9 dalyje, tačiau juk niekas nėra apsaugotas nuo sąmoningos ar nesąmoningos akcijas tvarkančio subjekto klaidos, įrašant naują savininką, ir dėl jos atsirandančios būtinybės nuginkčyti neteislingą įrašą.

Jeigu įrašą vertybinių popierių sąskaitoje laikytume teisine nuosavybės priklausymo vienam ar kitam asmeniui prezumpcija, tai, kaip ir kiekviena įstatyme nurodyta prezumpcija,

taip ir ši galėtų būti paneigta arba patvirtinta kitais – tiesioginiais ir netiesioginiais – įrodymais. Kaip žinia, teisine prezumpcija yra laikoma įstatymo numatyta tam tikrų aplinkybių egzistavimo, jų tikrumo prielaida. Jeigu šalis pagrindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus faktais, kurie preziumuojami pagal įstatymus, tai šių faktų nereikia įrodinėti [6, 182 str.] (lot. *lex contra id quod praesumit, probationem non recipit*). Tačiau ar gali praktikoje taip atsitikti, kad asmuo, vertybinių popierių sąskaitoje įrašytas kaip akcijų savininkas, iš tikrųjų nėra akcijų savininkas? Civilinėje byloje *O. G. Selvaag v. AB „Akmenės cementas“*, kuri buvo nagrinėjama Akmenės rajono apylinkės teisme, minėtas teismas, remdamasis atsakovo AB „Akmenės cementas“ prašymu ir išdėstytomis jame iškilusio ginčo dėl ieškovo O. G. Selvaag, kaip teisėto akcijų savininko ir nuosavybės teisės turėtojo, aplinkybėmis, įpareigojo ieškovą šalia išrašo iš viešosios apyvartos tarpininko tvarkomos vertybinių popierių sąskaitos pateikti papildomus įrodymus apie tai, kad ieškovas iš tikrųjų yra akcijų savininkas. Šis teismo reikalavimas buvo praneštas ieškovui, nepaisant to, kad teismui prieš tai jau buvo pateiktas išrašas iš ieškovo vardu atidarytos vertybinių popierių sąskaitos apie jo turimas akcijas. Taigi praktika rodo, kad ir teismams iškyla abejonių dėl nuosavybės priklausymo tam ar kitam asmeniui ir šių pagrįstų abejonių atsiradimo pagrindas gali būti ir tikėtina klaida, ir kitos aplinkybės, suteikiančios pagrindą abejoti, ar iš tikrųjų vertybinių popierių sąskaitoje įvardytas asmuo yra teisėtas jų savininkas.

Nors nuo 2001 m. liepos 1 d. nuostata AB įstatyme apie vertybinių popierių sąskaitos įrašą, kaip nuosavybės teisės įrodymą, buvo panaikinta, lieka neaiški paties įrašo teisinė reikšmė: ar pats įrašymas sąlygoja nuosavybės teisės pasikeitimą, ar šis įrašas tik įformina jau pasikeitusią nuosavybės teisę? Taigi kada pasikeičia nuosavybės teisė ir ar yra kur nors dabar įteisintas šis nuosavybės teisės į akcijas pasikeitimo momentas?

AB įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje teigiama: „*Akcininkai yra fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie turi įsigiję bendrovės akcijų.*“ Įsigijimo būdas, remiantis šia nuostata, gali būti bet koks įstatymams neprieštaraujantis sandoris, kuriuo remiantis yra perleidžiama nuosavybės teisė, bet pats nuosavybės perleidimo momentas čia nėra atskleidžiamas. Kalbant apie nuosavybės teisės įgijimo momentą, sudarant sutartį, visų pirma reikėtų apžvelgti bendrąsias nuosavybės teisės įgijimo ir praradimo nuostatas, išdėstytas Civiliniame kodekse. Civilinio kodekso 4.49 straipsnio 1 dalyje teigiama: „*Daikto (turto) įgijėjas nuosavybės teisę į daiktus (turta) įgyja nuo jų perdavimo įgijėjui momento, jeigu įstatymai ar sutartis nenustato ko kita.*“

Jau buvo paminėta, kad UAB materialiosios akcijos dabar yra materialia forma perleidžiamos kitiems asmenims ir joje įrašomas indosamentas, kurio formai ir akcijos savininko identifikavimui yra taikomos atitinkamos Lietuvos Respublikos vekselių įstatymo nuostatos.

Kalbant apie nematerialiųjų akcijų, kurios yra vienaip ar kitaip apskaitomas ir UAB, ir AB, nuosavybės teisės perleidimo momentą, akcijų perleidimas negali būti laikomas nuosavybės teisės perleidimu, nes perleidžiamas turtas neturi materialios išraiškos. Kita vertus, reikalavimą akcijų perleidimą užregistruoti atitinkamu įrašu sąskaitoje galima būtų laikyti bandymu akcijų perleidimą tapatinti su daikto perdavimu, kuris įteisintas Civilinio kodekso 4.49 straipsnyje. Taigi galima teigti, kad nuosavybės teisė į nematerialius daiktus, kaip nuosavybės teisės objektą, pasireiškia kaip teisė į materialius daiktus, su kuriais ji yra identifikuojama [7, p. 82–83].

Vertybinių popierių ir jų cirkuliacijos apskaitos taisyklės [8] (toliau – VP apskaitos taisyklės) nustato, kad įrašas vertybinių popierių sąskaitose yra tik nuosavybės įforminimas [8, p. 18, 19, 21, 22]. Ankstesnės, iki 1998 m. galiojusios, VP apskaitos taisyklių redakcijos 3.4.3 punktas nustatė: „*Sudarant bet kokio pobūdžio sandorius, susijusius su nuosavybės teisės į vertybinius popierius perleidimu, naujasis savininkas įgyja nuosavybės ir kitas teises į vertybinius popierius sandorio sudarymo momentu (tai yra anksčiau, nei padaromas atitinkamas įrašas naujo savininko sąskaitoje), jeigu sandorio sąlygos nenumato kitaip.*“ Kaip matome, šios iki 1998 m. galiojusios VP apskaitos taisyklių redakcijos nuostatos aiškiai pasisakė už ankstesnį nuosavybės teisės perėjimo momentą, nei padaromas tai fiksuojantis įrašas. Toliau tas pats VP apskaitos taisyklių punktas nustatė: „*Bet kuri operacija, susijusi su*

teisių į vertybinius popierius atsiradimu arba pasikeitimu, turi būti registruojama ne vėliau kaip kitą darbo dieną nuo atitinkamų pirminių dokumentų gavimo.“ Taigi ši nuostata aiškiai apibrėžė, kad registruojama buvo tik operacija, kuria remiantis nuosavybės teisė perėjo jau anksčiau ir registravimas buvo ne kas kita kaip jau įvykusio fakto užfiksavimas, t. y. faktiškai nuosavybės teisė į akcijas buvo perleista sandorio sudarymo momentu. Nepaisant to, kad šios VP apskaitos taisyklės anksčiau numatė, jog nuosavybės teisė į akcijas pereina sandorio sudarymo momentu, AB įstatymas visą laiką iki 1998 m. galiojusios VP apskaitos taisyklių redakcijos aiškiai nustatė, kad akcijų savininku yra laikomas asmuo, įrašytas vertybinių popierių sąskaitoje. Tai sukeldavo minimų teisės aktų: VP apskaitos taisyklių ir AB įstatymo, tarpusavio prieštaravimą ir bandymą ieškoti specialaus teisės akto, kuriuo remiantis ir būtų nuspręsta, kas yra laikomas tikruoju akcijų savininku tada, kai akcijos jau yra perleistos sandoriu, tačiau naujasis savininkas dar nėra užregistravęs šio fakto vertybinių popierių sąskaitoje. Šis neaiškumas išliko ir iki šių dienų.

Sistemiškai aiškinant ir lyginant AB įstatymo 40 straipsnio 9 dalį ir minėtas atitinkamas VP apskaitos taisyklių nuostatas, galima prieiti išvadą, kad asmuo įgyja nuosavybės teisę į nematerialias akcijas sandoryje apibrėžtu momentu, t. y. pagal sandorio sąlygas, įrašas akcijų sąskaitoje turėtų suteikti galimybę naujam akcijų savininkui pasinaudoti nuosavybės teise prieš trečiuosius asmenis taip pat, kaip ir nekilnojamojo turto įsigijimo sandorio įregistravimas VĮ Nekilnojamojo turto registre suteikia teisę pasinaudoti prieš trečiuosius asmenis nuosavybės teise į nekilnojamąjį turtą [2, 6.393 str. 3 d.]. Vykdam sandorius vertybinių popierių biržoje, nuosavybės teisė į nematerialias akcijas pereina įvykdžius specifines biržoje vykdomiems sandoriams teisės aktais nustatytas sąlygas, t. y. užtikrinus vertybinių popierių pervedimo ir piniginių atsiskaitymų vienalaikiškumo (angl. *Delivery Versus Payment*) sąlygų įvykdymą. Už akcijų apskaitą atsakingi subjektai privalo įsitikinti, kad minėtos sąlygos įvykdytos, ir tik tada įrašyti nuosavybės teisės pasikeitimą įrodančius įrašus, tačiau nuosavybės teisė faktiškai perleidžiama šių sąlygų įvykdymo momentu. Tokia teisės aktais nustatyta tvarka užtikrina, kad nuosavybės teisė į tokias akcijas nebūtų perleista kelis kartus.

VP apskaitos taisyklių bendrosiose nuostatose nurodyta, kad jos „*reglamentuoja vertybinių popierių sąskaitų atidarymo, tvarkymo ir uždarymo, nematerialių vertybinių popierių judėjimo (cirkuliacijos) iš vienos vertybinių popierių sąskaitos į kitą tvarką ir sąlygas.*“ Taigi, formaliai vertinant, šios taisyklės nėra skirtos reguliuoti nuosavybės teisės įgijimo klausimų. Be to, tokie esminiai klausimai, kaip nuosavybės teisės įgijimas ir praradimas, remiantis Civilinio kodekso 4.49 straipsnio 1 dalimi, turėtų būti reguliuojami įstatymo, o ne poįstatyminių teisės aktų.

Mechanizmo, galinčio užtikrinti, kad UAB nematerialiųjų akcijų įsigyjantis asmuo visada įsigyja akcijų iš asmens, kuris dar iki tol niekam neperleido savo nuosavybės teisės, nėra. Siekis įvesti tokį mechanizmą gerokai apsunkintų UAB veiklą. Dėl šios priežasties yra tikslinga pereiti prie jau nagrinėtos materialiuųjų akcijų formos ir siūlomos jų apskaitos, kuri užkirstų kelią perleisti nuosavybės teisę į akcijas kelis kartus.

Taigi aukščiau aptartas nuosavybės teisės į akcijas įgijimo momentas, autoriaus nuomone, turėtų būti labai aiškiai reglamentuotas AB įstatymo ir atitinkamais atvejais – VP įstatymo. Dabar nuosavybės teisės perleidimo momento reglamentavimo nėra nei VP įstatyme, nei AB įstatyme, o pastarojo įstatymo 40 straipsnio 9 dalyje nurodoma tik, kas yra teisėtas akcijų savininkas, t. y. nurodoma nuosavybės teisės į akcijas perleidimo pasekmė, o ne nuosavybės įgijimo pagrindas ir momentas.

Tenka pripažinti, kad nuo pirmųjų vertybinių popierių rinką bei atskirus jos segmentus reguliuojančių teisės aktų priėmimo praėjo ne tik nemažai laiko, bet ir pati vertybinių popierių apskaita tapo daug sudėtingesnė. Deja, kaip rodo praktika, ne visi teisės aktai buvo tinkamai parengti, todėl juos tekdavo dažnai keisti, pildyti. Šis procesas tebesitęsia ir iki šiol. Ne visais atvejais ir noras, kiek galima detaliau reglamentuoti vertybinių popierių apyvartą, pasiekia savo tikslą, nes nėra tinkamai suderinami nauji teisės aktai su jau galiojančiais teisės aktais. Tai galima pasakyti ir apie teisės aktuose vartojamą terminologiją, kuri apibūdina

nuosavybės teisės į akcijas perleidimo aspektus. Akcijų apskaitą reguliuojančiuose teisės aktuose įstatymų leidėjui labiau tiktų vartoti ne sąvokas atsiradimas ir pasibaigimas, o *įgijimas ir praradimas*, nes žodį *atsiradimas* labiau tiktų vartoti tada, kai norima pasakyti apie dingusio daikto atsiradimą. O juk nuosavybės teisės įgijimas nėra netikėtas jos atsiradimas – jis iš anksto numatytas ir siekiamas. Be to, asmens, kuris įgyja daiktą, nuosavybės teisė į tą daiktą dažniausia yra įgyjama pirmą kartą, o ne vėl atsiranda jau kažkada buvusi tokia pat teisė į tą daiktą [9, p. 279].

Išvados

Taigi nuosavybės teisės į akcijas perleidimas sujungia du savarankiškus institutus – akcijų perleidimą tarp sandorio šalių ir įrašo apie akcijų perleidimo metu perduotą nuosavybės teisę įrašymą, kurį atlieka akcijų apskaitą vykdomasis subjektas.

Tikslą atskirti minėtus du juridinius faktus išskėlė praktika. Indosamento vertybinių popierių sąskaitoje įrašymas, fiksuojantis nuosavybės teisės į akcijas perleidimą, skatina arba turi skatinti akcijų įgyjantį asmenį nedelsiant užregistruoti nuosavybės teisę akcijų sąskaitoje, tačiau šis įrašas turi parodyti jau pasikeitusius nuosavybės teisės subjektus ir galimybę šiems subjektams remtis juo prieš trečiuosius asmenis. Aiškumas dėl akcijų nuosavybės subjekto yra svarbus ne tik tada, kai siekiama nustatyti teisėtą akcijų savininką, bet ir dėl mokesčių teisės, sklandžios akcijų apyvartos ir t. t. Autoriaus nuomone, yra objektyvus poreikis tiksliai reglamentuoti ir aiškiai apibrėžti bei tinkamai įteisinti patį nuosavybės teisės į akcijas perleidimo momentą ir nuosavybės įregistravimo teisinės pasekmės. Įstatymuose turi būti aiškiai apibrėžta, kad nuosavybės teisė tarp sandorio šalių pereina sandoryje ar atitinkamai įstatyme nustatytu momentu, o perėjusios nuosavybės teisės užregistravimas akcinių sąskaitoje ar registre leidžia naujam savininkui pasinaudoti nuosavybės teise prieš trečiuosius asmenis. Nuosavybės teisės įgijimo momentą reikia įteisinti įstatyme, kaip tai nustato Civilinis kodeksas, o ne poįstatyminiuose teisės aktuose, kurie nėra skirti esminiams nuosavybės įgijimo klausimams reguliuoti. Siūloma šį momentą apibrėžti ir įteisinti AB įstatyme, atskirais atvejais – VP įstatyme, o VP apskaitos taisyklėse ar kituose poįstatyminiuose teisės aktuose reguliuoti pačią nuosavybės teisės perleidimo procedūrą.

Vertinant UAB akcijas ir nuosavybės teisės į jas perleidimo momentą, siūloma ateityje nustatyti tai, kad UAB gali turėti tik materialias akcijas, o nuosavybės teisė į jas atsiranda po akcijos perleidimo ir įrašo materialioje akcijoje įrašymo. Naujojo akcijų savininko įrašymas į vertybinių popierių sąskaitą leistų pasinaudoti nuosavybės teise prieš trečiuosius asmenis.

Išdėstytos mintys ir apibendrinta medžiaga suponuoja mintį, kad minėta dviejų juridinių faktų seka turėtų būti daug aiškiau įteisinta ir AB įstatyme, ir kituose teisės aktuose. Bet koks teisėkūros procesas turi būti gerai pasvertas, kad vėliau jį reikėtų kuo rečiau lopyti ir taisyti. Deja, kaip ir pati vertybinių popierių rinka, taip ir ją reglamentuojantys teisės aktai vystosi tam tikrais etapais, iš kurių klaidų mes ir privalome mokytis. Šis straipsnis yra tik įžanga į sudėtingą akcijų, kaip turto, reguliavimo sferą, todėl akivaizdu, kad bus ir daugiau šio klausimo aktualumą pastebinčių autorių.

LITERATŪRA

1. **Иоффе О. С.** Спорные вопросы учения о правоотношении // Советское государство и право. 1955.
2. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000-09-06. Nr. 74; 2000-09-13. Nr. 77; 2000-09-22. Nr. 80; 2000-09-29. Nr. 82.
3. **Lietuvos Respublikos** akcinių bendrovių įstatymas // Valstybės žinios. 2000-07-31. Nr. 64.

4. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001-12-30. Nr. 112.
5. Lietuvos Respublikos ūkio ministro įsakymas „Dėl akcijų apskaitos uždarosiose akcinėse bendrovėse patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001-11-07. Nr. 93.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002-04-06. Nr. 36; 2002-04-24. Nr. 42.
7. Долинская В. В. Акционерное право. – Москва: Юридическая литература, 1997.
8. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisijos nutarimas „Dėl vertybinių popierių ir jų cirkuliacijos apskaitos taisyklių naujos redakcijos patvirtinimo pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2004-01-24. Nr. 13.
9. Civilinė teisė: Vadovėlis. – Vilnius: Vijusta, 1997.
10. Саватье П. Теория обязательств. 1967.
11. Hamilton R. W. The Law of Corporations. – West Group. St. Paul, 2000.

Ownership and Transfer of Ownership Title to Shares: Developments and Tendencies in Lithuanian Legislation

Tomas Rymeikis

Law University of Lithuania

Keywords: *transfer of shares, ownership title, shares.*

SUMMARY

The article is aimed at discussing issue of actual owner of shares under Lithuanian legislation and provides for an exhaustive overview of currently in force legal acts that deal with transfer of ownership title to shares also ownership title in general. The author makes a conclusion that transfer of ownership title covers two different institutes – contractual transfer of ownership to shares and registration of ownership thus making the respective record in the securities' register. The first step is transfer of ownership title between the parties to the transaction. In order to be entitled to make use of ownership title against the third parties a person must be registered in the securities' register of the company. Registration of ownership title should entitle new owner of the shares to take advantage of all rights attributed to the acquired shares. The author proposes to provide for in legislation that only certificated shares in private joint stock companies are allowed as it would ensure clear and lawful transfer of ownership title to shares. In the case where uncertificated shares are used there is a possibility to conclude transactions on transfer of ownership title to the same shares for a few times as the backdated transactions are possible and the purchaser of the shares under the transaction with the earliest date should be recorded as the new owner of shares. Such double transfer of ownership title to certificated shares becomes impossible as the share is being handed over personally to the new owner who may check whether the last owner recorded in it and the transferor of the share is the same person.

In addition, author makes another conclusion that there are no provisions regulating directly issue of transfer of ownership title to shares in Lithuanian legislation and therefore such situation must be amended. Moreover, the existing provisions on transfer of ownership should be provided in the laws of the Republic of Lithuania as required by Civil code of the Republic of Lithuania and not in the legal acts of secondary legislation.